

2

Concretisering door metafoor en metonymia

Over de verbeelding, verklaring en ervaring van ziekte en genezing

Het lichaam komt ons voor als een onbekend gebied; gevoelens van ziekte blijken vaak ongreepbaar, ook al zitten ze in ons.

S. van der Geest, A. Meulenbroek

Inleiding

Ziektes, met hun pijn, beperking, frustratie, eenzaamheid en vermindering, worden veelvuldig gebruikt als metafoor voor negatieve ervaringen in het dagelijks leven. Ook lenen zij zich goed als scheldwoord en verwensing. Susan Sontags (2002) bekende essay *Illness as metaphor* beschrijft – en bekritiseert – deze trend die in alle talen lijkt voor te komen. Wij richten onze aandacht hier echter op metaforiek in omgekeerde richting; de medische ervaring wordt niet gebruikt om iets over de dagelijkse werkelijkheid te zeggen, maar de dagelijkse ervaring dient zich aan als hulpmiddel om inzicht in – en greep op – de medische werkelijkheid te krijgen. Onze insteek is dat metaforen en metonymia's voor een belangrijk deel onze perceptie – en daardoor ook onze beleving – van ziekte en geneeskunst sturen. Een voorbeeld uit een Afrikaanse samenleving brengt ons op het spoor, maar via de omweg van Afrika kunnen we ook scherper de symbolische dimensie van het denken over en beleven van ziekte en medische behandeling in onze eigen cultuur waarnemen.

Metafoor

Als we ons bewust zijn dat er een gelijkenis is in de betekenis van twee termen die tegelijkertijd een totaal verschillende betekenis hebben, schrijft Sapir (1977), hebben we met een metafoor te maken. De titel van het artikel waarin hij dat schrijft, levert een goed voorbeeld: "The anatomy of metaphor".

'Anatomie' verwijst naar een fysiek lichaam; 'metafoor' is een abstract begrip; dat is hun verschil. Maar zowel een lichaam als een begrip kunnen zoets als een structuur hebben; dat is hun gelijkenis.

Een antropoloog is echter niet zozeer geïnteresseerd in wat een metafoor is maar in wat hij doet. De definitie van Lakoff en Johnson (1980) brengt ons dichter bij dat doel: "The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another". Een metafoor helpt ons iets te kennen, begrijpen, waarderen, ervaren, door het met iets anders te vergelijken. Metaforen zijn altijd aanwezig in ons denken, spreken en handelen; zij vormen er de basis van.

Waarom zijn metaforen onmisbaar in ons denken? Omdat zij ons helpen de werkelijkheid in intellectuele zin te 'vatten', om de wereld op een bepaalde wijze te zien en daarover met anderen te communiceren. Metaforen hebben een praktische waarde. Zij helpen mensen hun leven te ordenen. Fernandez (1986) past Burke's definitie van het spreekwoord toe op de metafoor: een "strategy to deal with a situation". Maar het is nog steeds niet duidelijk hoe die strategie werkt. Om dit uit te leggen ziet Fernandez zich gedwongen zelf zijn toevlucht tot een metafoor te nemen: metaforen "take their subjects and move them" (1986). Waarheen? De meest gebruikelijke richting is die van vormeloosheid en abstractheid naar concreetheid. Net als een spreekwoord is een metafoor "...a prediction upon an inchoate situation.

It says that something much more concrete and graspable – a rolling stone, a bird in the hand – is equivalent to the essential elements in another situation we have difficulty in grasping” (Fernandez 1986).

Wat hier gezegd wordt is dat het mensen eigen is om de werkelijkheid te vatten via vergelijkingen. Vanuit datgene wat vertrouwd en concreet is, wat men meent te kennen en te beheersen – het eigen lichaam, en de objecten die ‘dichtbij de hand’ zijn – wordt de wereld die verder weg ligt en minder concreet lijkt, verkend. Het onbekende wordt vertrouwd gemaakt door het te vergelijken met iets wat al bekend was, en wordt daarmee een vooruitgeschoven post van waaruit opnieuw onbekend gebied betreden kan worden. Slechts door vergelijkingen te trekken en woorden te leren uit het vocabularium van het vertrouwde kan wat ver weg ligt benoemd en ‘in cultuur gebracht’ worden.

Menselijk denken is wezenlijk symbolisch. Slechts via de sprongen van metaforische representatie kan de werkelijkheid begrepen worden. En daarom is cultuur ook wezenlijk symbolisch. De belangrijkste sprong, zoals Fernandez opmerkte is die naar het concrete.

De metafoor is het meest treffende bewijs dat we *abstract* zien, dat de menselijke geest het vermogen heeft om intuïtieve symbolen te gebruiken. Elke nieuwe ervaring of elk nieuw denkbeeld over de dingen roept een metaforische uitdrukking op. Zodra we vertrouwd raken met het idee, ‘verslijt’ deze uitdrukking tot een nieuw letterlijk gebruik van wat eens een metafoor was, tot een algemener gebruik dan ze tevoren had (Langer 1965).

Vanuit dit inzicht in de metaforische verkenning en verovering van de werkelijkheid richten wij ons nu op culturele opvattingen en praktijken betreffende ziekte en medicijn.

Metaforen voor ziekte

Het paradoxale van het lichaam is dat het enerzijds het meest vertrouwde is dat wij hebben, ons enige vaste punt van waaruit wij de wereld ervaren en betekenis geven, maar dat het ons anderzijds als

onbekend gebied voorkomt. Gevoelens van onbehagen, zich niet lekker voelen, ziekte, blijken vaak ongrijpbaar, ook al zitten ze in ons. Twee voorbeelden van Plügge (1967) mogen dat verduidelijken:

- De wandelaar die een opkomende vermoeidheid bemerkt, meent primair dat de etalages niet meer zo interessant zijn, voor hij in engere zin lichamenteel iets in zich voelt. Het lokkende karakter van de wereld der dingen wordt gereduceerd. De wereld verliest aan kleur, variatie en rijkdom (p.128).
- In de premenstruele fase ervaren sommige vrouwen dat er ‘vandaag iets niet klopt’; ‘vandaag spant alles tegen mij samen’. Zij hebben vandaag hun ‘kwade dag’, zij laten borden vallen en zijn ongeduldig met de kinderen, zonder het te merken of er betekenis aan te geven (p. 128).

Zolang de betrokkenen hun gevoelens van onbehagen niet concreet kunnen maken en in hun lichaam situeren, voelen zij zich machteloos tegenover die gevoelens. Vanaf het moment dat de wandelaar weet “ik ben moe”, en de vrouw “ik ben aan mijn menstruatie toe,” is de situatie enigszins onder controle, want hij is geconcretiseerd, vastgelegd in de fysiologie van het lichaam.

Ervaringen van pijn en onbehagen zijn typische voorbeelden van een situatie “we have difficulty in grasping” (Fernandez). Pijn is vaak een onduidelijke sensatie. De betrokkene begrijpt zijn eigen lichaam niet en vindt het moeilijk de ervaring aan anderen mee te delen. Pijn is per definitie een eenzame ervaring. Wat niet aan anderen kan worden meegedeeld, blijft in zekere zin onwerkelijk, abstract, bestaat niet. Door de pijnervaring te vergelijken met andere ervaringen die meer tastbaar en communicabel zijn, bewegen we, in Fernandez’ woorden, het vormeloze naar het concrete. Beelden van de fysieke werkelijkheid verhelderen wat de betrokkene voelt: steken, slagen, golven, zoemen.

De metaforische omzetting maakt het mogelijk de ervaring aan anderen mee te delen en over te gaan tot therapeutische actie.

Het meest voor de hand liggende reservoir van

metaforen die ervaringen van ziekte concreet en mededeelbaar kunnen maken is de directe fysieke, natuurlijke omgeving: temperatuurschommelingen, ervaringen van droog en nat, dieren en planten, de beweging van wind en water, en – in onze eigen cultuur – de technologie die in veel opzichten de plaats van de natuur heeft ingenomen. De meeste vormen van metaforische omzetting zijn dan ook variaties van naturalisering, het onbestemde wordt uitgedrukt in termen ontleend aan de wereld van natuurlijke ervaringen. Daar zijn talloze voorbeelden van te vinden in de medisch-anthropologische literatuur (Ohnuki-Tiery 1981; Taylor 1988; Burck 1989; Jacobson-Widding 1989; Jacobsen 1998). Het meest uitgewerkte voorbeeld van metaforische concretisering is de moderne geneeskunde die lange tijd geprobeerd heeft ziekte en gezondheid te zien als louter biologische processen. Daarbij maakte zij gebruik van modellen uit de techniek, die op hun beurt weer ontleend waren aan de natuur: de klok, de stoommachine, het buizenstelsel, de benzinemotor, en de computer. Deze modellen maken ziekte tastbaar, een ‘iets’ waaraan dan ook ‘iets’ gedaan kan worden. Termen ontleend aan de fysica doen hun intrede en vergemakkelijken communicatie en therapie: breuk, scheur, spanning, schok, hoge druk, lage druk, zwelling, stolling.

Metonymia

De omschrijving die Lakoff en Johnson (1980) geven van ‘metafoor’ is ook van toepassing op ‘metonymia’: “...understanding and experiencing one kind of thing in terms of another.” De relatie tussen beide is echter niet gelijkenis maar aangrenzendheid (in tijd, plaats of handeling) zoals: deel en geheel, producent en product, instituut en mensen, plaats en gebeurtenis.

Het belangrijkste doel van de metonymia is gelijk aan dat van de metafoor: concretisering, het vergemakkelijken van communicatie en handeling. Die concretisering komt tot stand door een woord te kiezen dat vaster gevestigd is in de fysieke of natuurlijke wereld (bijvoorbeeld, deel voor geheel,

plaats voor gebeurtenis) of door iets te noemen bij de naam van zijn maker (producent voor product). In het eerste geval is er sprake van naturalisering, in het tweede van personalisering. Metafoor en metonymia zijn nauw met elkaar verweven. Het lokaliseren van ziekte in een bepaald deel van het lichaam, bijvoorbeeld, heeft zowel metaforische als metonymische momenten, zoals we zullen zien.

Metonymia’s voor ziekte

De belangrijkste metonymische transformatie die op ziekte wordt toegepast is de ‘geografische’, die van plaats-voor-gebeurtenis. Er is geen effectievere methode om een ervaring concreet te maken dan door deze in de ruimte te aan te wijzen. De metaforische – naturaliserende – verwerking van de ervaring heeft de eerste stap daartoe gezet. Zij doet ons geloven dat wat wij in onszelf bespeuren in wezen gelijk is aan wat wij om ons heen in de tastbare wereld zien gebeuren en dat wij net zo in elkaar zitten als de dingen in de ruimte om ons heen. Dat sterkt ons in de overtuiging dat wij beide ‘gebieden’ in kaart kunnen brengen. De metonymische transformatie is de tweede stap. Wat er *gebeurt* in het gebied van ons lichaam kan nog te abstract zijn om tot actie te komen. Door de gebeurtenis te vervangen door de plaats waar hij geacht wordt zich te voltrekken, wordt het proces van concretisering voltooid. De plaats vertegenwoordigt de ervaring: het hart, de milt, de bloedvaten.

De plaatsaanduiding voor ziekte kan tevens gezien worden als een synecdoche; een deel wordt genoemd maar staat voor het geheel. De persoon is onwel, maar we spreken over ‘de lever’. Het effect – zeker in geval van ziekte – is opnieuw concretisering.

Medische verbeelding in een dorp in Burkina Faso

De meer dan drie miljoen Mossi vormen de grootste bevolkingsgroep in Burkina Faso. Zij zijn voornamelijk landbouwers die een gedetailleerde kennis hebben van hun fysieke omgeving, zoals planten, dieren en landschap. Hun belangrijkste product en voedsel

is gierst. Verder zijn de Mossi bekend om hun ijzersmeden. Andere vaardigheden zijn leerbewerking en het weven en verven van textiel.

In 1988 en 1989 deed Adèle Meulenbroek onderzoek in een Mossi-gemeenschap op het platteland van Burkina Faso. Haar onderzoek richtte zich vooral op lokale namen van ziektes en geneesmiddelen. Zij vroeg haar informanten ook naar de betekenis van die namen. Toen ze haar bevindingen nader bekeek werd zij getroffen door de veelheid van symbolische associaties. De terminologie demonstreerde de voorliefde van Mossi-informanten voor het leggen van symbolische verbanden om gezondheidsproblemen te verklaren en passende geneesmiddelen te vinden (Meulenbroek 1989).

In navolging van Faizang (1986), die onderzoek deed naar medische percepties in een andere gemeenschap in Burkina Faso, onderscheiden we drie richtingen in de manier waarop mensen in de Mossi-maatschappij symbolen gebruiken: voor het beschrijven, het verklaren en het behandelen van een kwaal. Die drie richtingen zijn echter vaak onderling verstrengeld.

Beschrijvende termen kunnen een fonetische imitatie van een symptoom zijn of de (symptomen van de) ziekte verbinden met een object, een boom, een dier op basis van gelijkenis (metafoor) of aangrenzenheid (metonymia). Gelijksortige associaties worden gemaakt ten aanzien van de vermeende oorzaak en aanbevolen behandeling van de ziekte. Mensen hebben de neiging uiterlijke verschijning, oorzaak, preventie en behandeling aan elkaar te koppelen en op één hoop te gooien. De bestaande ziekte termen hebben geen vaste algemeen aanvaarde betekenis. Ze dienen eerder beschouwd te worden als uitnodiging voor een improviserende exegese als ze aangesproken worden (door een onderzoeker bijvoorbeeld) over de betekenis van bepaalde ziekte termen. Een ziekte term die een concrete verwijzing naar een dier of een of een plant of een voorwerp uit het dagelijks leven bevat brengt mensen ertoe de betreffende ziekte met dat dier, die plant of dat voorwerp in verband te brengen, ofwel vanwege

onderlinge gelijkenis, ofwel vanwege aangrenzenheid. Vervolgens wordt dan ook de oorzaak en/of de preventie/behandeling van de ziekte in het domein van het betreffende dier, de plant, het voorwerp geplaatst.

We zullen hier twee voorbeelden van geven.

—*Neoongo* (letterlijk 'struisvogel') is een ziekte die kloven veroorzaakt in handen en voeten. Door die kloven lijken handen en voeten op de poten van een struisvogel. Soms kan de ziekte ook een bloeding veroorzaken. De informanten legden uit dat de naam van de ziekte gebaseerd was op de gelijkenis tussen de symptomen en de poten van de struisvogel. De meeste informanten gaven toe dat ze de oorzaak van de ziekte niet kenden, maar enkelen zeiden dat iemand die aan *neoongo* leed op het nest van een struisvogel had gestapt en de eieren gebroken. De poeder die men gebruikte om de ziekte te behandelen moest klaargemaakt worden met een veer of een bot van een struisvogel. De poeder, vermengd met boter, werd op de handen of voeten van de patiënt gesmeerd.

—*Rasem-piungo* is een open ruimte in het landschap, een plek waar niets groeit. De term wordt ook gebruikt voor een ziekte bij kinderen die als belangrijkste symptoom heeft dat het kind zijn haar verliest. Biomedische waarnemers vermoeden dat het hier gaat om een fungusinfectie (*tinea capitis*). Het is duidelijk dat deze ziekte term metaforisch beschrijvend is. Het kale hoofd van het kind wordt vergeleken met de kale plek in de savanne. Maar dit is nog maar het begin van de associaties. Gevraagd naar de oorzaak van de ziekte, worden mensen 'meegevoerd' door de beeldende concreetheid van de naam en beginnen te zoeken naar causale verklaringen op de plek in het landschap. Sommige stellen dat de moeder van het kind tijdens haar zwangerschap over de betreffende plaats is gelopen. Anderen suggereren dat het kind zelf dat gedaan heeft. In beide gevallen wordt de metaforische relatie omgezet in fysieke oorzakelijkheid. De vrije associatie wordt 'genaturaliseerd', en gevangengenomen in de feitelijkheid van natuurlijke omstandigheden.

lets soortgelijks gebeurt tijdens het redeneren over de juiste behandeling van de ziekte. De metaforische vergelijking heeft een sterke suggestieve invloed op de menselijke verbeelding: de behandeling wordt eveneens gekoppeld aan de plek in het landschap. Een mengsel van aarde afkomstig van de natuurlijke *rasem-piungo* met water wordt op het hoofd van het zieke kind gesmeerd. Tot slot, ook het voorkomen van de ziekte wordt bepaald door de metafoor. Zwangere vrouwen en kinderen worden gemaand weg te blijven van kale plekken op het land.

Metafoor, metonymia en geneesmiddel

Symboliek gaat over het maken van associaties, vaak tussen zintuiglijk waarneembare beelden en begrippen. Die associaties kunnen, zoals we zojuist hebben gezien, een metaforisch of een metonymisch karakter hebben.

In zijn klassieke studie uit 1890 over magie en religie, *The golden bough*, maakt James Frazer (1957) enkele denigrerende maar belangwekkende opmerkingen over magie. Magie is foutief denken: “a spurious system of natural law as well as an abortive art” (1955: 15). Hij verwijst naar “the crude intelligence not only of the savage, but of ignorant and dull-witted people everywhere” (p. 16). Maar ondanks deze kleinerende zinnen blijkt Frazer een waardevol inzicht te hebben in de werking van magisch denken. Twee citaten bevestigen dit:

“If we analyse the principles of thought on which magic is based, they will probably be found to resolve themselves into two: first, that like produces like or that an effect resembles its cause; and second, that things which have once been in contact with each other continue to act on each other at a distance after the physical contact has been severed. The former principle may be called the Law of Similarity, the latter the Law of Contact or Contagion. From the first of these principles, namely the Law of Similarity, the magician infers that he can produce any effect he desires merely by imitating it: from the second he infers that whatever he does to a material object will affect equally the person with whom the object was

once in contact, whether it formed part of his body or not. Charms based on the Law of Similarity may be called Homoeopathic or Imitative Magic.” (p.14)

“Both branches of magic, the homeopathic and the contagious, may conveniently be comprehended under the general name of Sympathetic Magic, since both assume that things act on each other at a distance through a secret sympathy, the impulse being transmitted from one to the other by means of what we may conceive as a kind of invisible ether, not unlike that which is postulated by modern science for a precisely similar purpose, namely to explain how things can physically affect each other through a space which appears to be empty.” (p.16)

Frazers ‘homeopathic magic’ is wat wij metaforisch noemden; zijn ‘contagious magic’, die gebaseerd is op een of andere vorm van aanraking, noemden we metonymisch. Frazers welsprekende uiteenzetting over het magisch denken doet vermoeden dat deze manier van denken minder vreemd is voor de westerse wetenschapper dan men geneigd is op te maken uit zijn afwijzende houding tegenover magie. Frazer bleek in staat de magische denkstijl te vatten en te waarderen:

“Thus the analogy between the magical and the scientific conceptions of the world is close. In both of them the succession of events is assumed to be perfectly regular and certain, being determined by immutable laws, the operation of which can be foreseen and calculated precisely.” (p. 64)

De Mossi-bevindingen die wij zojuist presenteerden passen in Frazers theorie. Zij suggereren dat mensen verschijnselen die op elkaar lijken of met elkaar in aanraking zijn geweest spontaan samen groeperen. Mensen in de Mossi-gemeenschap zijn geneigd causale principes toe te kennen aan gelijkenis en aanraking hoewel zij misschien niet in staat zijn de precieze werking te verklaren. Gelijkenis en aanraking zijn magneten die naamgeving, causaliteit en preventief en therapeutisch handelen aantrekken. Variërend op het bekende gezegde *Post hoc ergo propter hoc* (Na dit en dus door dit) zou men kunnen zeggen: *Sicut hoc ergo propter hoc* (Gelijkend op dit

en dus door dit) en *Ad hoc ergo propter hoc* (Nabij dit en dus door dit).

Deze denkwijze beperkt zich zeker niet tot 'niet-westerse' culturen. Zoals we reeds aangaven, komen ook in de geïndustrialiseerde wereld metaforische en metonymische voorstellingen van ziekte vaak voor in het populaire en wetenschappelijke spraakgebruik. Het lichaam – en het hart in het bijzonder – worden beschouwd als een machine die kapot gaat, niet goed loopt, versleten raakt of nagekeken moet worden. Ook van die termen gaat een suggestieve werking uit die verzorging van het zieke lichaam mede aanstuurt. Het loodgietersmodel van het lichaam, met zijn pijpen, druk, circulatie, doorspoelen en draineren, heeft bewezen een praktische metafoor te zijn.

Het is niet moeilijk in te zien dat de concretisering van ziekte met behulp van metaforen de weg bereidt voor het gebruik van medicijnen. Als het probleem fysiek is, dan moet het geneesmiddel dat ook zijn. Moderne farmaceutische producten zijn substanties die de substantie van het zieke lichaam veranderen. Vitamines maken het lichaam sterker. Hartmedicijnen verdunnen het bloed. Diuretica voeren vocht af. Psychiatrische medicijnen maken het hoofd helder (of juist niet). Vaccins geven het lichaam het vermogen zich te beschermen tegen een invasie van ziekte. Een inwoner van de Verenigde Staten drukte dat zo uit:

"I think my most basic idea of how a vaccine works is that you put some dead or severely disabled germs, bad things, bacteria or viruses, into your body that in and of themselves do not pose a threat to disable you. And that your body sends again these little white blood cells to come and check 'em out, and they have some kind of a struggle with them, but they learn, through their struggle, what these bad things are about, so that... the next time they chance upon something like this, they're going to have no problem coping with it." (citaat in Martin 1994:197)

In elk voorbeeld zit een analoge suggestie betreffende de aard van het probleem: dik bloed, een verward hoofd, onoplettende wachters. De medicij-

nen betrekken hun rol van dezelfde voorraad van metaforische en metonymische voorstellingen.

De 'magie' van medicijnen schuilt in de ervaring dat ze na het vertrek uit een bepaalde context toch een verbinding met die context behouden. Zo kunnen ze een metonymische relatie houden met de arts die hen voorgeschreven heeft, met het laboratorium waar ze gemaakt zijn, met de medische wetenschap die hun ultieme basis is. Dankzij medicijnen genieten mensen de vruchten van medische expertise zonder dat ze de dokter hoeven te bezoeken.

De wijze waarop de verbinding met een culturele herkomst de aantrekkelijkheid – en dus ook de werkzaamheid – van medicijnen versterkt, wordt treffend uitgebeeld in een Filippijnse tv-advertentie voor het medicijn 'Alvedon', de merknaam voor Paracetamol, gemaakt door het Zweedse bedrijf Astra. Beelden tonen een Zweedse dokter die het medicijn inneemt terwijl een stem vertelt dat Alvedon het product is van dezelfde Zweedse technologie die Volvo maakt. Daarna volgen beelden van de tenniskampioen Björn Borg en de Nobelprijsceremonie in Stockholm (Michael Tan, mondelinge informatie).

Tot besluit

Metaforen en metonymia's worden veelvuldig gebruikt om ziekte concreter te maken, waardoor de weg naar therapie geopend wordt: 'dingen' kunnen nu worden ingezet om 'dingen' te beïnvloeden. Het bestaan van medicijnen als een vorm van behandeling motiveert de patiënt zijn ziekte als iets 'dingmatigs' te beschouwen.

Zowel farmaceutische producten als kruiden beloven de patiënt een tastbare genezing. De veronderstelde 'itness' van de ziekte (Cassel 1976) ontmoet de 'itness' van het medicijn, en omgekeerd. Discursief redeneren is onontwaarbaar verbonden met symbolisch associëren. De 'taalkundige verfraaiing' van etiologie en genezing maakt deel uit van de therapeutische effectiviteit.

Bij de Mossi laten namen van ziektes en van bijbehorende oorzaken en behandelingen een sterk metaforische en metonymische stijl van redeneren

zien. Oorzaak, gevolg en verzorging worden samen-gevoegd rond krachtige beelden uit de dagelijkse werkelijkheid: werktuigen en andere voorwerpen, planten en dieren. De beelden zijn ‘goed om mee te denken’ in de zin dat zij niet alleen helpen om ziekte te benoemen en te classificeren maar ook de ‘stof’ leveren voor causale verklaring en behandeling. Het associatieve denken van de Mossi bevestigt Frazers begrippen van ‘homeopathic’ en ‘contagious magic’. Het bestaan van een concreet metaforisch of metonymisch referentiepunt heeft een magische greep op etiologische en therapeutische opvattingen. Concreetheid, schrijft Lévi-Strauss, creëert een logica die mensen zowel intellectueel als emotioneel aantrekt. Mensen ontlenen inderdaad intellectuele en emotionele voldoening aan het verbinden van ziekte met centrale beelden die op paradoxale wijze zowel pathologische als curatieve eigenschappen worden toegeschreven. Deze schijnbare tegenspraak wordt niet expliciet besproken en lijkt deze amateurkruiddokters niet te deren. De contradictie verdampst eenvoudig in de ‘hitte’ van het beeld, in de logica van het concrete (Lévi-Strauss 1972). De Mossi-denkwijze lijkt ver verwijderd van de Aristotelische logica en onze natuurwetenschappelijke wijze van redeneren en classificeren. Bij nader inzien lijken de twee denkwijzen echter niet zo verschillend te zijn. Metaforisch en metonymische associaties doortrekken ook de alledaagse logica van mensen in de ‘moderne’ samenleving. Ideeën over besmettelijke en erfelijke ziektes kunnen bijvoorbeeld gezien worden als pogingen een causale verklaring te produceren door middel van metonymische verbinding. Een groeiend aantal studies (cf. Martin 1987; Latour 1990) laat zien hoezeer het empiricistische rationalisme doortrokken is van metaforen en metonymia’s.

Literatuur

- Burck K (1989) *Kuoma Rupandi (The Parts are Dry): Ideas and Practices concerning Disability and Rehabilitation in a Shona Ward*. Afrika Studiecentrum: Leiden.
- Cassel EJ (1976) Disease as an ‘It’: Concepts of Disease Revealed by Patients’ Representations of Symptoms. *Social Science and Medicine* 10:143-146.
- Fainzang S (1986) *L’Interieur des Choses: Maladie, Divination en Réproduction Sociale Chez les Bisa du Burkina Faso*. L’Harmattan: Paris.
- Fernandez JW (1986) *Persuasions and Performances: The Play of Tropes in Culture*. Indiana University Press: Bloomington.
- Frazer JG (1957) [orig. 1890]. *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*. Macmillan: London.
- Jacobsen FF (1998) *Theories of Sickness and Misfortune among the Hadandowa Beja of the Sudan*. Kegan Paul: London.
- Jacobson-Widding A, Westerlund D (1989) *Culture, Experience and Pluralism: Essays on Illness and Healing*. Almqvist & Wiksell International: Uppsala.
- Lakoff G, Johnson M (1980) *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press: Chicago.
- Langer SK (1965) *Filosofische Vernieuwing: Een Studie over de Symboliek*. Aula: Utrecht.
- Latour B (1990) Postmodern? No, Simply Modern. *Steps Towards an Anthropology of Science*. *Studies in the History and Philosophy of Science* 21:154-171.
- Lévi-Strauss C (1972) *The Savage Mind*. Weidenfeld & Nicolson: London.
- Martin E (1994) *Flexible Bodies: The Role of Immunity in American Culture from the Days of Polio to the Age of AIDS*. Beacon Press: Boston.
- Meulenbroek A (1989) *Percepties Rond Ziekten bij de Mossi in de Regio Basma, Burkina Faso*. Universiteit van Amsterdam: Amsterdam.
- Ohnuki-Tierney E (1981) *Illness and Curing among the Sakhalin Ainu: A Symbolic Interpretation*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Sapir JD (1977) The Anatomy of Metaphor. In: JD Sapir, JC Crocker (Eds). *The Social Use of Metaphor: Essays on the Anthropology of Rhetoric*. University of Pennsylvania Press: Philadelphia, pp. 3-32.

- Sontag S (2002) *Illness as Metaphor and AIDS and its Metaphors*. Penguin: Harmondsworth.
- Taylor CC (1988) The Concept of Flow in Rwandan Popular Medicine. *Social Science and Medicine* 27:1343-1348.
- Van der Geest S (1990) Medicijn, Metafoor en Metonymia. *Medische Antropologie* 2:3-19.
- Whyte RR, Van der Geest S, Hardon A (2002) *Social Lives of Medicines*. Cambridge University Press: Cambridge.

> **Samenvatting**

Concretisering door metafoor en metonymia. Over de verbeelding, verklaring en ervaring van ziekte en genezing

Dit essay betoogt dat metaforen en metonymia's ontleend aan dagelijkse ervaringen voor een belangrijk deel onze perceptie – en daardoor ook onze beleving – van ziekte en geneeskunst sturen. Een voorbeeld uit een Afrikaanse samenleving brengt ons op het

spoor, maar via de omweg van Afrika kunnen we ook scherper de symbolische dimensie van het denken over en beleven van ziekte en medische behandeling in onze eigen cultuur waarnemen.

> **Summary**

Concreteness, metaphors and metonymia. About the imagination, explanation and experiencing of illness and cure

This essay argues that metaphors and metonyms based on everyday life steer our perception and experience of sickness and medical treatment. The case of an African society with a rich imagination of

metaphoric and metonymic associations shows us the way. Via the roundabout route of Africa we are able to better perceive the symbolic dimension of illness and healing in our own culture.

Key words

anthropology ■ illness ■ metaphors ■ metonymia
■ Mossi

